

Francuz, P., Sherstyuk, I. (2004). Torowanie intencji bohaterów wiadomości telewizyjnych: efekty asymilacji i kontrastu. W: P. Francuz (red.), *Psychologiczne aspekty odbioru telewizji 2* (s. 193-218). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Torowanie intencji bohaterów wiadomości telewizyjnych: efekty asymilacji i kontrastu

Piotr FRANCUZ, Ivan SHERSTYUK

*Katedra Psychologii Eksperymentalnej
Katolicki Uniwersytet Lubelski*

Priming the intentions of protagonists of television messages: Effects of assimilation and contrast

Summary. The aim of the studies presented in the article is an attempt to explain some phenomena noticed in the experiments concerning priming the intentions of protagonists of television messages conducted by Szalkowska and Francuz (2004, see p. 165-191 in the present volume). Starting from theoretical premises taken from the area of studies on automatic processes (among others Bargh 1999; Ohme, Jarzymowicz, Reykowski 2001; Rutkowska 2003) and the conceptions of spreading stimulation activation (Collins, Loftus 1975) five hypotheses were formulated. In relation to the method designed by S-F correction was also conducted of the study material and of the procedure of measuring the dependent variables. The changes favorably influenced the quality of the obtained results. In principle, the hypotheses were confirmed that explain the assimilation and contrast effects, both in the assessment of the intentions of television messages protagonists' behaviors, and in the assessment of a particular kind of intention, namely, the judicial sentence. The variable that has a fundamental influence on the kind and range of effects of priming the intentions of television messages protagonists proved to be the sex of the subjects.

Badania prezentowane w niniejszym artykule stanowią kontynuację eksperymentów przeprowadzonych przez Szalkowską i Francuza (2004)¹, dotyczących torowania intencji bohaterów wiadomości telewizyjnych. W eksperymentach tych udało się ustalić wiele interesujących prawidłowości dotyczących zarówno rozumienia intencji, jak i jej torowania. Analiza wyników badań ujawniła jednak również, że ze względu na swoją złożoność zjawisko intencji łatwo wymyka się spod kontroli prostej

¹ Zob. s. 165-191 w niniejszej książce. Ze względu na to, że w niniejszym artykule wielokrotnie odwołujemy się do cytowanych badań Szalkowskiej i Francuza, dalej – w zależności od kontekstu – używamy skrótów: „badania S-F”, „eksperymenty S-F”, „wyniki S-F” itp.

operacjonalizacji eksperymentalnej. Nie przesądzając o wartości wyników uzyskanych przez S-F, niewątpliwie ważnym rezultatem ich badań jest określenie obszaru niewiedzy, niepewności dotyczących rozumienia intencji oraz sposobów jej badania. W eksperymentach przedstawionych w tym artykule podjęto kilka szczegółowych problemów, które nie znalazły zadowalającego rozwiązania w cytowanych badaniach. W celu ich rozwiązania zmodyfikowano materiał audiowizualny prezentowany osobom badanym oraz wprowadzono korektę do procedury gromadzenia danych na temat oceny intencji bohatera wiadomości telewizyjnej. Ponieważ zasadniczo teoretyczne tło eksperymentów przeprowadzonych przez S-F oraz badań prezentowanych w tym artykule jest takie samo, w niniejszym opracowaniu skoncentrowano się zwłaszcza na wynikach badań dotyczących procesów automatycznych, a w szczególności na efekcie asymilacji i kontrastu.

1. Systemy wartościowania

Wyniki empirycznych badań nad procesami wartościowania dość jednoznacznie potwierdzają fakt, że procesy te przebiegają przede wszystkim poza świadomą kontrolą podmiotu (Bargh 1999; Ohme, Jarymowicz, Reykowski 2001; Rutkowska 2003). Bargh (1999) określa proces pozaświadomego wartościowania jako automatyczny i definiuje go w następujący sposób: „Proces psychologiczny można nazwać automatycznym, jeżeli występuje on w sytuacji spełnienia określonych warunków wstępnych, oraz gdy odbywa się on bez udziału świadomego wyboru czy sterowania jego przebiegiem” (s. 211).

Oprócz systemu wartościowania afektywnego, nie mniej ważną rolę w procesie oceny odgrywa refleksyjny system wartościowania (Jarymowicz 2001). Według Rutkowskiej (2003) „system ten wiąże się ze specyficzną ludzką zdolnością tworzenia złożonych struktur umysłowych, które wyrażają się wyartykułowanymi przesłankami oceniania i stanowią układ odniesienia dla dokonywanych wartościowań” (s. 162).

Systemy te różnią się od siebie nie tylko na poziomie funkcjonalnym, ale również pod względem lokalizacji w strukturach mózgowych: podłoże neuroanatomiczne automatycznego systemu afektywnego w obszarach pozakorowych (ciało migdałowe), natomiast podłoże neuroanatomiczne systemu refleksyjnego znajduje się – w nowej korze mózgowej. Ze względu na większą złożoność system refleksyjny działa wolniej niż system afektywny, dlatego też bezpośrednio po stymulacji reakcje afektywne występują jako pierwsze (Damasio 1999; LeDoux 2000).

Obydwa systemy wzajemnie na siebie oddziałują. Bezpośrednio po stymulacji automatyczne reakcje afektywne nadają kierunek sądom podejmowanym już świadomie. Tezę tę potwierdzają m.in. badania Mur-

phy'ego i Zajonca (1994), prowadzone w paradygmacie torowania przedświadomego, oraz eksperymenty Maisona (1997), w których wykorzystano technikę torowania postświadomego. System refleksyjny może modyfikować działalność systemu automatycznego w przypadku wtórnego powstawania reakcji afektywnych w stosunku do świadomej oceny informacji (Jarymowicz 2001; LeDoux 2000).

2. Paradygmat torowania przedświadomego i postświadomego

W badaniach nad automatycznym systemem wartościowania wykorzystuje się metody poprzedzania afektywnego (torowania procesów automatycznych), które można podzielić na torowanie postświadome oraz torowanie przedświadome (Bargh 1999). W metodzie torowania przedświadomego reakcje afektywne są wywoływane za pomocą krótkotrwanie (tzn. poniżej progu percepcji) eksponowanych bodźców poprzedzających, co uniemożliwia osobie badanej świadome przetwarzanie tych bodźców (Murphy, Zajonc 1994), zaś w metodzie torowania postświadomego – za pomocą bodźców poprzedzających, które choć potencjalnie są dostępne świadomemu przetwarzaniu, to najczęściej pozostają poza uwagą osoby badanej (Maison 1997).

Zgodnie ze wstępnymi ustaleniami dotyczącymi procedury eksperymentalnej, w badaniach S-F zastosowano obie strategie torowania procesów automatycznych: przedświadomą i postświadomą. Refleksja nad operacjonalizacją tych strategii zmusza jednak do rewizji teoretycznych założeń przyjętych przez S-F, ponieważ niezależnie od zastosowanej w ich badaniach techniki poprzedzania, intencje bohaterów wiadomości torujących mogły być nie tylko potencjalnie, ale również aktualnie dostępne świadomości osób badanych. Oznacza to, że z teoretycznego punktu widzenia w badaniu torowania intencji możliwa jest jedynie technika postświadoma i w tej wersji została ona zastosowana w eksperymentach prezentowanych w niniejszym artykule.

3. Efekt asymilacji i kontrastu

Następstwem torowania przedświadomego czy postświadomego mogą być zjawiska asymilacji lub kontrastu. Według Godlewskiej i Ohmego (1997) efektem asymilacji określa się taką reakcję osób badanych na bodźce docelowe (testowe), która jest zgodna ze znakiem emocjonalnym bodźców poprzedzających. Oznacza to, że oceny bodźców poprzedzanych pozytywnie są podwyższone, a oceny bodźców poprzedzanych negatywnie – obniżane. Z kolei efekt kontrastu definiuje się jako reakcję na bodźce docelowe, która nie jest zgodna ze znakiem bodźców poprzedzających. Innymi

słowy efekt kontrastu zachodzi wówczas, gdy oceny bodźców poprzedzanych pozytywnie są obniżane, a oceny bodźców poprzedzanych negatywnie – podwyższone. Według Bargha (1999) ocena bodźca neutralnego poprzedzonego bodźcem torującym, która dokonuje się w systemie afektywnym, polega na przenoszeniu (asymilacji) lub przeciwstawieniu (kontraście) znaku afektywnego (emocjonalnego) bodźca torującego na bodziec neutralny. W prezentowanych badaniach nad torowaniem intencji założono, że intencja bohatera wiadomości torującej zawiera w sobie treść emocjonalną (afektywną), która w procesie torowania może zostać albo przeniesiona na intencję bohatera następnej wiadomości (testowej) z zachowaniem znaku emocji, albo też może być z nim skontrastowana.

Podstawowym problemem nurtującym badaczy procesów automatycznych jest znalezienie odpowiedzi na pytanie o czynniki determinujące występowanie efektu asymilacji, a zwłaszcza – bardziej kontrowersyjnego – efektu kontrastu. Kobylińska (2001) podaje kilka hipotetycznych okoliczności zwiększających prawdopodobieństwo jego wystąpienia: (1) uruchomienie automatycznych procesów korekcyjnych, (2) zwiększone zaangażowanie i wysiłek poznawczy, (3) świadomość bodźca poprzedzającego lub jego wpływu na zadanie docelowe, (4) uruchomienie procesów analitycznego przetwarzania informacji i posługiwania się zwerbalizowanymi standardami wartościowania, (5) kierowanie stymulacji do lewej półkuli mózgu.

Jako jedno z kryteriów wystąpienia efektu asymilacji Kobylińska wymienia uruchomienie procesów analitycznego przetwarzania informacji. Procesy analityczne (poznawcze) – jak twierdzi autorka – prowadzą do korygowania pierwotnego, afektywnego znaczenia, wskutek czego spada prawdopodobieństwo zachodzenia efektu asymilacji, a wzrasta prawdopodobieństwo zachodzenia efektu kontrastu. W trakcie torowania intencji bohatera wiadomości testowej za pośrednictwem wiadomości, która nie jest semantycznie związana z wiadomością testową, ocena intencji bohatera wiadomości testowej powinna więc angażować więcej procesów analitycznych i zajmować więcej czasu, ponieważ porównanie treści semantycznie nie związanych jest bardziej skomplikowaną czynnością poznawczą niż porównywanie treści podobnych do siebie. Zgodnie z modelem sieci semantycznej dwa pojęcia torują się nawzajem przez rozprzestrzenianie się aktywizacji reprezentacji jednego pojęcia na reprezentację drugiego (por. Collins, Loftus 1975). Im więcej wspólnych cech mają dwa pojęcia, tym krótszy jest ich czas oceny i silniejszy efekt torowania; i przeciwnie – im mniej wspólnych cech mają dwa pojęcia, tym dłuższy jest czas ich oceny i słabszy efekt torowania. Stosując tę samą logikę, można przypuszczać, że jeżeli wiadomość torująca będzie mniej związana semantycznie z wiadomością testową, to tym większe będzie prawdopodobieństwo wystąpienia efektu kontrastu oraz wydłużenie się czasu oceny intencji bohatera wiadomości testowej.

4. Ocena sprawiedliwości wyroku ogłoszonego wobec bohatera wiadomości testowej

W eksperymentach S-F stwierdzono, że osoby badane modyfikują swoje oceny intencji zachowań jednych ludzi pod wpływem zapoznania się z historiami dotyczącymi innych ludzi. Historie te zmieniały również ich poglądy na to, co jest sprawiedliwe, a co nie (por. Francuz 2002; Haney, Manzołati 2001). W znaczeniu, w jakim posłużono się oceną sprawiedliwości wyroku w badaniach S-F, można przyjąć, że w jakimś sensie jest ona oceną intencji sędziów, którzy rozpatrzywszy okoliczności czynu, o jaki oskarżony jest bohater wiadomości testowej, podjęli decyzję o jego dalszym losie. Specyficzny problem, jaki wiąże się jednak z oceną sprawiedliwości wyroku w cytowanych badaniach, polega na tym, że wyrok jest nietypowy: uznając oskarżonego za winnego zabójstwa, sąd jednocześnie zwolnił go z kary więzienia. Ocena sprawiedliwości takiego wyroku z konieczności musi być rozłożona na dwie kategorie: oceny intencji wyroku sądu w kontekście winy oraz w kontekście kary. W prezentowanych w tym artykule badaniach uwzględniono ten aspekt i odpowiednio zmodyfikowano procedurę eksperymentalną. Jednocześnie, biorąc pod uwagę wyniki badań dotyczących efektów asymilacji i kontrastu, sformułowano inne predykcje w odniesieniu do sytuacji torowania wiadomości testowej przez wiadomość z bohaterem negatywnym (analogicznie jak w badaniach S-F, hipoteza H5) niż w odniesieniu do sytuacji torowania wiadomości testowej przez wiadomość z bohaterem pozytywnym (tutaj oczekiwany jest efekt kontrastu).

5. Hipotezy badawcze

Opierając się na teoretycznych ustaleniach dotyczących ocen intencji w kontekście procesów automatycznych, sformułowaliśmy następujące hipotezy badawcze:

H1. Jeżeli wiadomość torująca będzie semantycznie związana z wiadomością testową, to ocena intencji bohatera wiadomości testowej będzie bardziej pozytywna, gdy bohater wiadomości torującej również będzie miał pozytywną intencję oraz będzie bardziej negatywna, gdy bohater wiadomości torującej będzie miał negatywną intencję (efekt asymilacji).

H2. Jeżeli wiadomość torująca nie będzie semantycznie związana z wiadomością testową, to ocena intencji bohatera wiadomości testowej będzie bardziej negatywna, gdy bohater wiadomości torującej będzie miał pozytywną intencję oraz będzie bardziej pozytywna, gdy bohater wiadomości torującej będzie miał negatywną intencję (efekt kontrastu).

H3. Ocena intencji bohatera wiadomości testowej będzie wymagała mniej czasu, jeśli poprzedzająca ją wiadomość będzie z nią związana

semantycznie, oraz będzie wymagała więcej czasu, gdy wiadomość torująca nie będzie należała do tej samej kategorii co wiadomość eksperymentalna.

H4. Jeżeli wiadomość torująca będzie semantycznie związana z wiadomością testową, to ocena sprawiedliwości wyroku wydanego wobec bohatera wiadomości testowej będzie bardziej radykalna (w kierunku oceny negatywnej), jeśli bohater wiadomości torującej miał negatywną intencję, niż jeśli jego intencja była pozytywna (efekt asymilacji).

H5. Jeżeli wiadomość torująca nie będzie semantycznie związana z wiadomością testową, to ocena sprawiedliwości wyroku wydanego wobec bohatera wiadomości testowej będzie bardziej radykalna (w kierunku oceny negatywnej), jeśli bohater wiadomości torującej miał pozytywną intencję, niż jeśli jego intencja była negatywna (efekt kontrastu).

6. Metoda

6.1. Zmienne niezależne

Telewizyjne wiadomości torujące, które w badaniach poprzedzają wiadomość testową, zostały dobrane ze względu na dwa kryteria:

1. Znak intencji działania głównego bohatera wiadomości torującej ustalony metodą sędziów kompetentnych: (a) pozytywny, (b) negatywny.

2. Semantyczny związek wiadomości torującej z wiadomością testową ustalony za pomocą metody sędziów kompetentnych: (a) zgodne, (b) niezgodne.

3. Kolejność pytań o ocenę intencji działania bohatera wiadomości testowej: (a) najpierw ocena intencji bohatera zgodnie z systemem wartości obserwatora, a potem z perspektywy bohatera, (b) najpierw ocena intencji bohatera z jego perspektywy, a później zgodnie z systemem wartości obserwatora.

4. Płeć osób badanych: (a) kobiety, (b) mężczyźni.

6.2. Zmienne zależne

1. Ocena intencji działania bohatera wiadomości testowej na skali 20-punktowej w kategoriach: „dobra” – „zła”. Pomiar tej zmiennej był przeprowadzony bezpośrednio po obejrzeniu wiadomości testowej. W odniesieniu do metody stosowanej w badaniach S-F uznano, że ogólne pytanie o to, czy intencja bohatera obejrzonej wiadomości telewizyjnej jest dobra, czy zła, jest mało precyzyjne i może aktywizować co najmniej dwa punkty widzenia, zgodne albo z systemem wartości osoby badanej (obserwatora), albo samego bohatera. Wątpliwości związane z formą

zadawania pytania o intencję mają swoje źródło w zaskakującym wyniku badań S-F w odniesieniu do wiadomości o satanistach. Bohaterowie tego newsa stanęli przed sądem za brutalne morderstwo, ale okazało się, że osoby badane miały wiele wątpliwości co do oceny znaku intencji ich działania. Wariacja ocen w tej grupie sędziów kompetentnych objęła niemal całą skalę pomiarową, co oznacza, że przynajmniej niektórzy sędziowie uznali, iż – najprawdopodobniej z punktu widzenia systemu wartości reprezentowanego przez oskarżonych – ich intencja była dobra. W celu kontrolowania wpływu zmiennej „punkt widzenia” na ocenę intencji osobom badanym postawiono dwa pytania. Udzielając odpowiedzi na pierwsze, miały one dokonać oceny intencji bohatera wiadomości testowej ze swojego punktu widzenia, zaś odpowiadając na drugie – przyjmując punkt widzenia bohatera tej wiadomości. W ten sposób operacyjnie rozdzielono dwa systemy wartości, na podstawie których ludzie najprawdopodobniej oceniają intencje zachowań innych osób. Aby zminimalizować wpływ kolejności udzielania odpowiedzi na obydwa pytania, połowa osób badanych najpierw oceniała intencję bohatera wiadomości ze swojego punktu widzenia, a następnie z jego perspektywy, zaś druga połowa – odwrotnie.

2. Czasy oceny intencji bohatera wiadomości testowej, tj. czasy udzielania odpowiedzi na powyższe pytania.

3. Ocena sprawiedliwości wyroku wydanego przez sąd wobec bohatera wiadomości testowej w kategoriach: „sprawiedliwy” – „niesprawiedliwy”. W eksperymencie S-F osobom badanym zadano ogólne pytanie dotyczące sprawiedliwości wyroku, na które odpowiadały one, wybierając jedną z trzech możliwości: „za niski”, „sprawiedliwy” lub „za wysoki”. Wyrok, jaki zapadł w tej sprawie, uznawał bohatera wiadomości za winnego zabójstwa, ale jednocześnie ze względu na szczególne okoliczności, w jakich doszło do tego wydarzenia, zwolnił go z kary odbywania więzienia. Podobnie jak w odniesieniu do oceny intencji działania bohatera, również i w tym przypadku uznano za konieczne rozdzielenie jednego ogólnego pytania na dwa: pierwsze, dotyczące tej części wyroku, w której uznaje się bohatera za winnego zarzucanego mu czynu, oraz drugie, odnoszące się do zwolnienia go z odbywania kary więzienia pomimo uznania jego winy.

4. Czasy oceny sprawiedliwości wyroku, tj. czasy udzielania odpowiedzi na powyższe pytania.

6.3. Materiał i aparatura badawcza

W eksperymencie wykorzystano cztery wiadomości torujące oraz jedną wiadomość testową, wyemitowane w telewizyjnych programach informacyjnych „Wiadomości” TVP 1 wiosną 2000 roku. Wprowadzając w niniej-

szych eksperymentach zmianę proceduralną dotyczącą sposobu pomiaru zmiennych zależnych, zmodyfikowano również materiał prezentowany osobom badanym w stosunku do stosowanego przez S-F. Wiadomość torującą o dwóch satanistach (negatywną, semantycznie podobną do wiadomości testowej) zastąpiono wiadomością, w której bohaterem była osoba oskarżona o zabójstwo studenta w dyskotecie. W ten sposób we wszystkich wiadomościach torujących i wiadomości testowej bohaterem była jedna osoba. Zastąpiono również wiadomość negatywną, semantycznie nie związaną z wiadomością testową, która w badaniach S-F dotyczyła polityka oskarżonego o nadużycia finansowe. Pretekstem opowieści o tym polityku było postawienie go w stan oskarżenia, co odbiorcom mogło kojarzyć się z kontekstem procesu sądowego, a właśnie takiego skojarzenia należało unikać w odniesieniu do wiadomości nie związanej semantycznie z wiadomością testową. Do niniejszych badań wykorzystano więc nową wiadomość o mężczyźnie, który brutalnie znęcał się nad swoją rodziną. Kontekstem tej wiadomości był jednak szpital, a nie sąd. Czas trwania każdej wiadomości – ok. 1,5 minuty.

Badania były przeprowadzone za pomocą Multimedialnego Kwestionariusza Komputerowego (v. 2.0), który zawierał instrukcję obsługi programu, ekspozycję materiałów audiowizualnych oraz pytania dotyczące intencji bohatera wiadomości testowej i oceny sprawiedliwości wyroku wydanego wobec niego przez sąd. Program rejestrował rodzaj i czas udzielanych odpowiedzi.

W eksperymentach wykorzystano komputery PC z kolorowym monitorem 17" (600 x 800 pikseli) i kartą dźwiękową połączoną ze słuchawkami. Badania prowadzono indywidualnie w jednostanowiskowych kabinach Laboratorium Eksperymentalnego Instytutu Psychologii KUL. Kolejność wykonywanych zadań przez osoby badane została opisana w kwestionariuszu.

6.4. Osoby badane

W eksperymencie wzięło udział 160 studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z różnych kierunków (83 kobiety i 77 mężczyzn), których losowo podzielono na cztery 40-osobowe grupy, oraz 100 sędziów kompetentnych pochodzących z tego samego środowiska co osoby badane (57 kobiet i 43 mężczyzn). Wiek osób badanych wahał się w granicach 19-29 lat ($M = 22,04$; $SD = 1,81$), a sędziów kompetentnych – od 18 do 40 lat ($M = 22,54$; $SD = 2,82$).

7. Wyniki badań

7.1. Intencja bohaterów wiadomości torujących i wiadomości testowej w ocenie sędziów kompetentnych

W celu ustalenia poziomu zgodności sędziów kompetentnych odnośnie do intencji bohaterów prezentowanych w wiadomościach telewizyjnych, w badaniach pilotażowych wykorzystano zarówno wiadomości użyte w badaniach S-F, jak i nowe. Związek semantyczny wiadomości torujących z wiadomością testową oraz intuicyjne oceny znaków intencji bohaterów wiadomości są opisane w tab. 1. Rysunki 1 i 2 ilustrują wartości średnie i wariancje wyników w odniesieniu do poszczególnych wiadomości w zakresie oceny intencji ich bohaterów.

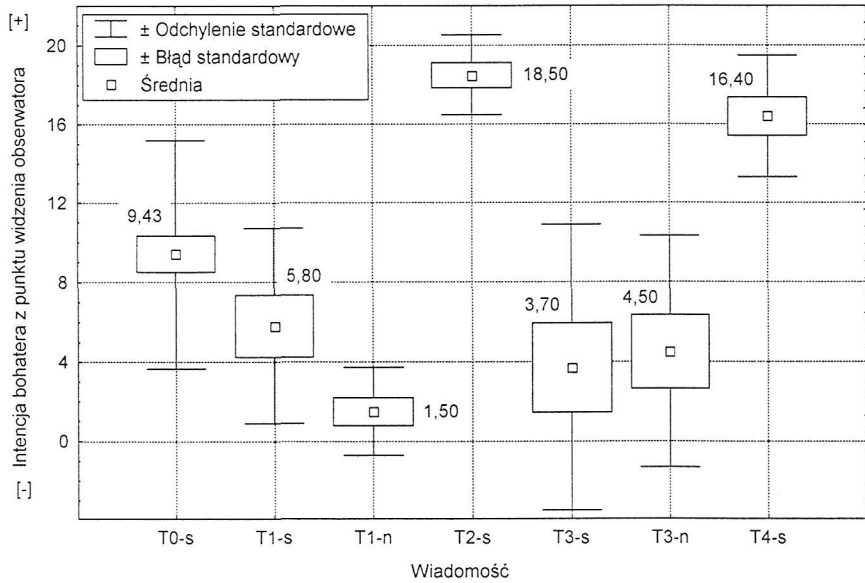
Tab. 1. Związek semantyczny wiadomości torujących z wiadomością testową oraz intuicyjne oceny znaków intencji bohaterów wszystkich wiadomości telewizyjnych

Rodzaj wiadomości	Wiadomość	Związek semantyczny z wiadomością eksperymentalną	Intuicyjna ocena intencji bohatera
Testowa	T0-s	–	neutralna
Torująca	T1-s	brak	negatywna
	T1-n		
	T2-s	brak	pozytywna
	T3-s	jest	negatywna
	T3-n		
	T4-s	jest	pozytywna

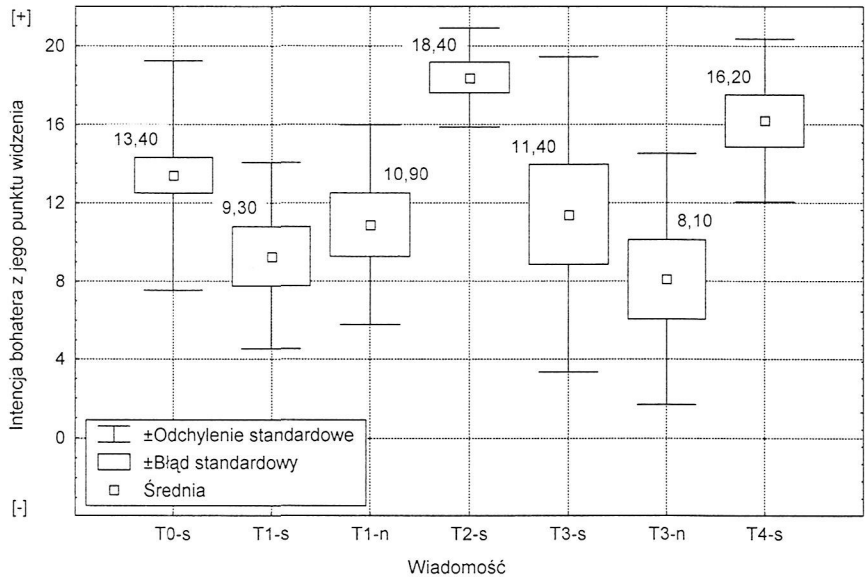
* „-s” – wiadomość torująca z poprzedniego badania (stara), „-n” – nowa wiadomość torująca

Analiza danych zawartych na rys. 1 i 2 oraz ich porównanie z analogicznymi danymi uzyskanymi w badaniach S-F pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Podział jednego ogólnego pytania o intencję bohatera wiadomości testowej na dwa pytania, uwzględniające punkt widzenia oceniającego (obserwatora) i punkt widzenia samego bohatera, spowodował, że badani inaczej oceniali intencję postępowania tego bohatera. W odniesieniu do wszystkich tzw. negatywnych wiadomości torujących oraz wiadomości testowej stwierdzono wyraźne podwyższenie wyników w kierunku pozytywnej oceny intencji bohatera, gdy była ona dokonywana z perspektywy bohatera, a nie z punktu widzenia obserwatora. W przypadku wiadomości testowej różnica okazała się statystycznie istotna ($t = -3,98$; $p < 0,001$). Statystycznie istotne różnice stwierdzono także w odniesieniu do nowej negatywnej wiadomości nie związanej semantycznie z wiado-

Rys. 1. Ocena intencji bohaterów wiadomości torujących i wiadomości testowej dokonana przez sędziów kompetentnych z ich punktu widzenia (pytanie 1)

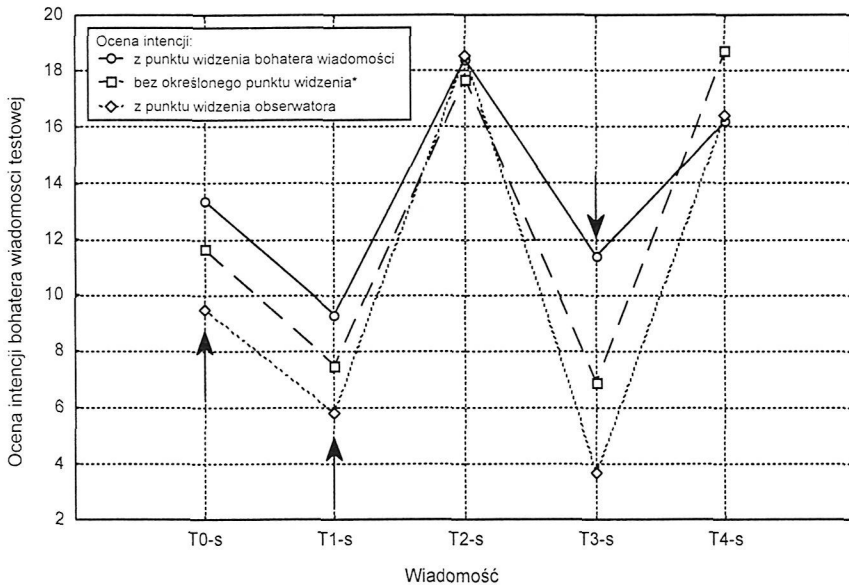

Rys. 2. Ocena intencji bohaterów wiadomości torujących i wiadomości testowej dokonana przez sędziów kompetentnych przyjmujących punkt widzenia tych bohaterów (pytanie 2)

mością testową (T1-n: $t = -4,83$; $p < 0,001$) oraz starej wiadomości związanej semantycznie z wiadomością testową o negatywnym znaku (T3-s: $t = -2,41$; $p < 0,039$). W przypadku pozostałych dwóch negatywnych wia-

domości poziom istotności różnic wahał się wokół $p < 0,1$. Nie stwierdzono natomiast statystycznie istotnych różnic w ocenie intencji bohaterów pozytywnych z punktu widzenia obserwatora i bohatera.

2. Biorąc pod uwagę wyniki średnie dla wiadomości torujących i wiadomości testowej uzyskane w niniejszych eksperymentach oraz w badaniach S-F możemy stwierdzić, że potwierdziła się hipoteza dotycząca wpływu przyjętej perspektywy obserwatora lub samego bohatera na ocenę intencji jego działania. Z danych zawartych na rys. 3 jednoznacznie wynika, że ocena intencji, zwłaszcza czyjegось negatywnego zachowania, jest wypadkową (uśrednieniem) dwóch perspektyw (obserwatora i aktora).

Rys. 3. Średnie ocen intencji bohaterów wiadomości torujących i wiadomości testowej uzyskane w niniejszych eksperymentach oraz w badaniach S-F(*)

3. Zmiana formy pytania o intencję nie wpłynęła znacząco na zmniejszenie wariancji wewnątrzgrupowej, zwłaszcza jeśli chodzi o wiadomości dotyczące negatywnych bohaterów. Co prawda nieznacznie mniejsze wariancje ujawniły się w przypadku odpowiedzi na pytanie o intencję bohatera z punktu widzenia obserwatora jego zachowań, ale i tak pozostały one bardzo duże. To może jedynie sugerować wpływ jakiegoś nadal nie zidentyfikowanego czynnika, który wywołuje ten efekt.

4. Biorąc pod uwagę oceny intencji bohaterów wiadomości telewizyjnych dokonane z punktu widzenia ich obserwatorów można przyjąć, że dwie nowe wiadomości o znaku negatywnym lepiej spełniają kryteria podziału wiadomości na pozytywne i negatywne oraz związane i nie związane semantycznie z wiadomością testową. Ich średnie są bardziej

spolaryzowane, a wariacje wewnątrzgrupowe mniejsze niż w analogicznych wiadomościach stosowanych w badaniach S-F. W odniesieniu do pozostałych wiadomości zasadniczo powtórzone zostały wyniki uzyskane w badaniach S-F, dlatego zachowano je w prezentowanych tutaj eksperymentach.

5. Hipoteza dotycząca wpływu na siebie odpowiedzi na pytania odnoszące się do intencji bohatera wiadomości telewizyjnej w zależności od kolejności przyjmowania perspektywy obserwatora lub aktora nie potwierdziła się. Na ocenę intencji drugiej osoby nie wpływa to, czy najpierw przyjmujemy jej punkt widzenia, a następnie swój, czy też odwrotnie. W grupie sędziów kompetentnych nie stwierdzono statystycznie istotnych różnic w tym zakresie.

6. Przeanalizowano również czas potrzebny na podjęcie decyzji dotyczącej oceny intencji bohaterów wiadomości i zauważono interesującą prawidłowość. W odniesieniu do wszystkich wiadomości procesowych (w tym również wiadomości testowej), czyli tzw. semantycznie związanych z wiadomością testową, czas oceny intencji był podobny niezależnie od tego, czy ocena była dokonywana z punktu widzenia obserwatora, czy samego bohatera. Z kolei w odniesieniu do trzech wiadomości nie związanych semantycznie z wiadomością testową stwierdzono, że sędziowie kompetentni potrzebowali znacznie mniej czasu na ocenę intencji wtedy, gdy dokonywali jej, biorąc pod uwagę swój punkt widzenia, niż wtedy, gdy brali pod uwagę perspektywę bohatera. Poziomy istotności różnic ustalone za pomocą testu *t*-Studenta wahały się w granicach od 0,001 do 0,04.

7.2. Ocena sprawiedliwości wyroku ogłoszonego wobec bohatera wiadomości testowej w opinii sędziów kompetentnych

Czterdziestu sędziów kompetentnych, którzy obejrżeli wiadomość testową nie poprzedzoną żadną wiadomością torującą, ustosunkowało się do wyroku wydanego wobec bohatera tej wiadomości w kategoriach sprawiedliwości tego wyroku. Ponieważ sąd uznał oskarżonego za winnego zarzucanego mu przestępstwa, ale jednocześnie zwolnił go z kary więzienia, sprawiedliwość wyroku sędziowie kompetentni również oceniali w odniesieniu do tych dwóch aspektów. Tabela 2 zawiera zestawienie liczebności odpowiedzi oceniających werdykt sądu jako sprawiedliwy lub niesprawiedliwy.

Tab. 2. Liczebność odpowiedzi oceniających werdykt sądu jako sprawiedliwy lub niesprawiedliwy

Ocena wyroku	Pytanie o sprawiedliwość wyroku		Suma
	w aspekcie winy	w aspekcie kary	
Niesprawiedliwy	12	23	35
Sprawiedliwy	28	17	45
Suma	40	40	80

Z rozkładu liczebności odpowiedzi na pytania dotyczące winy bohatera wiadomości testowej i poniesionej kary wynika, że większość sędziów kompetentnych uważała za sprawiedliwe to, że sąd uznał go za winnego przestępstwa, i jednocześnie raczej za niesprawiedliwe to, że nie ukarał go więzieniem. Różnica między ocenami wyroku w tych dwóch aspektach nie jest jednak statystycznie istotna (test Wilcoxon: $z = 1,85$; $p < 0,064$).

Statystycznie istotną różnicę stwierdzono natomiast w odniesieniu do czasu udzielania odpowiedzi na te dwa pytania. Sędziowie kompetentni potrzebowali znacznie więcej czasu na ocenę wyroku w aspekcie winy niż w aspekcie kary ($t = 4,58$; $p < 0,001$). O tym, czy bohater powinien pójść do więzienia, czy nie, zdecydowano znacznie szybciej, niż o tym, czy jest winny.

7.3. Wpływ intencji bohaterów wiadomości torujących na ocenę intencji bohatera wiadomości testowej

Podobnie jak w badaniach S-F, sprawdzono, w jakim zakresie znak intencji działania bohatera wiadomości poprzedzającej wpłynie na ocenę intencji bohatera następującej po niej wiadomości testowej. W prezentowanym eksperymencie zakres torowania przeanalizowano oddzielnie dla sytuacji oceny intencji bohatera z punktu widzenia obserwatora oraz z jego własnej perspektywy. Ze względu na znak intencji oraz semantyczne podobieństwo treści wiadomości torującej i testowej, zgodnie z hipotezami H1 i H2 oczekiwano dwóch efektów: asymilacji i kontrastu. W przypadku wiadomości torujących, których treść była podobna do treści wiadomości testowej (tzw. newsy procesowe), oczekiwano przeniesienia znaku intencji bohatera wiadomości torującej na bohatera wiadomości testowej niezależnie od tego, czy był on pozytywny, czy negatywny (efekt asymilacji; hipoteza H1). Efektu kontrastu oczekiwano natomiast w odniesieniu do tych wiadomości, których treść nie miała związku z procesem sądowym (hipoteza H2).

W rezultacie przeprowadzenia oddzielnych analiz wariancji ANOVA dla sytuacji oceny intencji bohatera z perspektywy obserwatora oraz

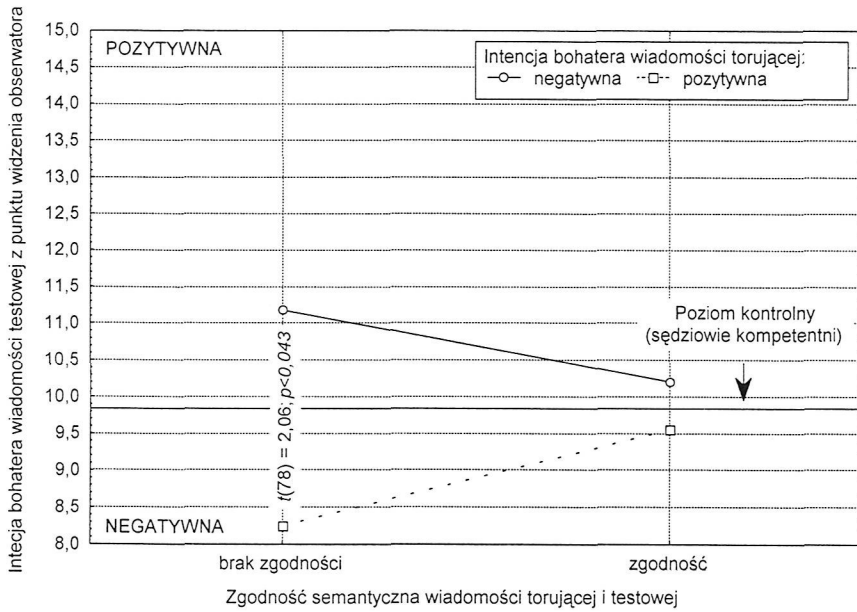
z punktu widzenia samego bohatera stwierdzono następujące prawidłowości:

1. Niezależnie od przyjętego punktu widzenia, z którego dokonywana była ocena intencji bohatera wiadomości testowej, występuje ogólna tendencja wyrażająca się bardziej pozytywną oceną intencji tego bohatera po obejrzeniu wiadomości torującej z bohaterem negatywnym oraz tendencję do negatywnej oceny intencji w następstwie obejrzenia wiadomości torującej z pozytywnym bohaterem. Tendencja ta była wyraźniejsza w sytuacji oceny intencji bohatera wiadomości torującej z punktu widzenia obserwatora niż z perspektywy bohatera (perspektywa obserwatora: $F(1,156) = 3,47$; $p < 0,064$; perspektywa bohatera: $F(1,156) = 2,82$; $p < 0,095$).

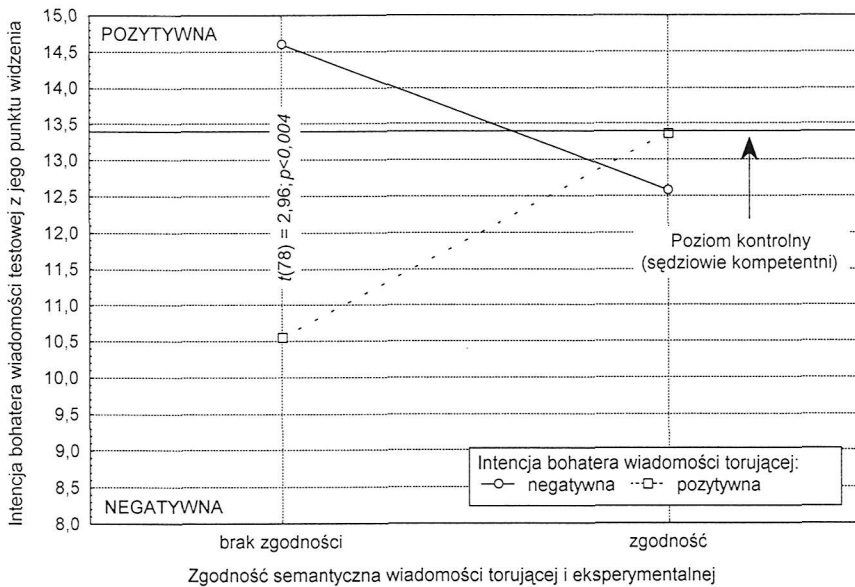
2. Różnice między ocenami intencji w zależności od semantycznego podobieństwa wiadomości torującej i testowej, analizowane oddzielnie, są istotne statystycznie tylko w odniesieniu do sytuacji, w której wiadomość torująca nie była podobna treściowo do wiadomości testowej (perspektywa obserwatora: $t(78) = 2,06$; $p < 0,043$; perspektywa bohatera $t(78) = 2,96$; $p < 0,004$; zob. rys. 4 i 5). Wynik ten jednoznacznie potwierdza hipotezę H2. Interesujące, że stwierdzony efekt kontrastu jest nie tylko znacznie większy w sytuacji oceny intencji bohatera z jego punktu widzenia niż z punktu widzenia obserwatora, ale również jest bardziej homogeniczny w tej grupie osób badanych (perspektywa obserwatora: $F = 1,27$; $p < 0,465$; perspektywa bohatera: $F = 1,03$; $p < 0,935$). Warto również dodać, że w porównaniu z wynikami badań S-F na uwyrażnienie efektu kontrastu w niniejszym eksperymencie najprawdopodobniej miała wpływ zarówno zmodyfikowana procedura oceny intencji, jak i wymiana niejednoznacznego materiału audiowizualnego zastosowanego w poprzednich badaniach.

3. Jakkolwiek nie stwierdzono statystycznie istotnych różnic między ocenami intencji bohatera wiadomości testowej po obejrzeniu podobnych treściowo wiadomości torujących, to jednak zwraca uwagę statystycznie istotny efekt interakcji, który ujawnił się w sytuacji oceny intencji dokonywanej z punktu widzenia bohatera tej wiadomości ($F(1,156) = 6,28$; $p < 0,013$; zob. rys. 5). Wynik ten w pewnym sensie potwierdza przewidywania zawarte w hipotezie H1, chociaż oczekiwano, że efekt asymilacji wystąpi co najmniej tak silnie w odniesieniu do wiadomości semantycznie zgodnych, jak efekt kontrastu w odniesieniu do wiadomości semantycznie niezgodnych. To przypuszczenie okazało się tylko nieco wyraźniejsze w przypadku wiadomości torującej z negatywnym bohaterem.

W prezentowanym eksperymencie kontrolowano dodatkowo trzy zmienne niezależne, w odniesieniu do których nie formułowano odrębnych hipotez. Były to: (1) kolejność zadawania pytania o intencję bohatera – najpierw z punktu widzenia obserwatora, a później z perspektywy bohatera lub odwrotnie – oraz (2) płeć i (3) wiek osób badanych.

Rys. 4. Ocena intencji bohatera wiadomości testowej poprzedzonej wiadomościami torującymi dokonana z punktu widzenia obserwatora; poziom kontrolny wskazuje na ocenę intencji bohatera wiadomości testowej nie poprzedzonej wiadomością torującą

Rys. 5. Ocena intencji bohatera wiadomości testowej poprzedzonej wiadomościami torującymi dokonana z jego punktu widzenia; poziom kontrolny wskazuje na ocenę intencji bohatera wiadomości testowej nie poprzedzonej wiadomością torującą

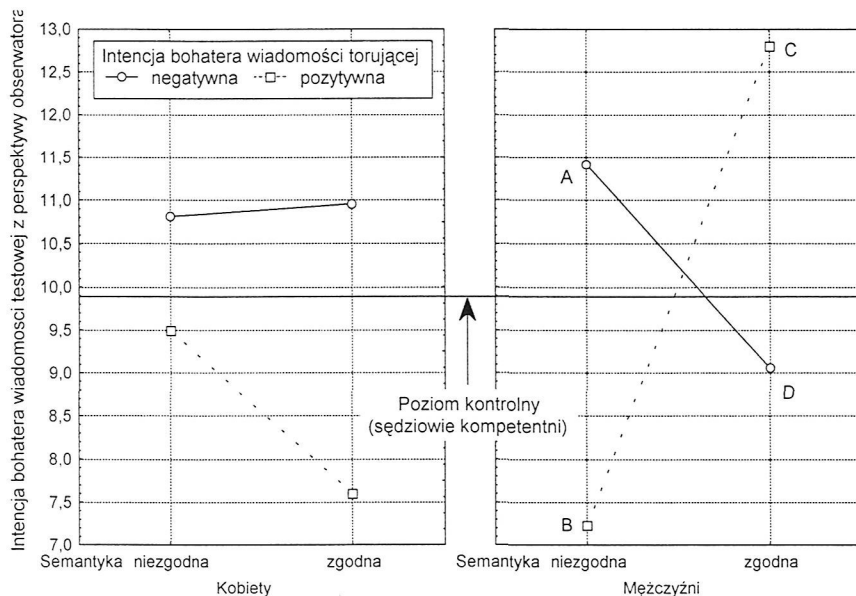
4. Połowa osób badanych najpierw odpowiadała na pytanie o intencję bohatera wiadomości testowej, przyjmując za podstawę swój punkt widzenia, a następnie starała się przyjąć perspektywę bohatera wiadomości; natomiast druga połowa oceniała jego intencję w odwrotnym porządku. Ponieważ ostatecznie obydwie pytania dotyczyły tego samego przedmiotu, to – intuicyjnie rzecz biorąc – udzielona odpowiedź na pierwsze pytanie mogła torować odpowiedź na pytanie drugie. Kontrolowano więc tę zmienną w celu weryfikacji takiej możliwości. W wyniku przeprowadzonych analiz wariancji uwzględniających zmienną kolejności zadawania pytania o intencję z dwóch różnych perspektyw okazało się, że o ile kolejność zadawania pytania nie ma znaczenia w sytuacji oceny intencji bohatera wiadomości testowej z punktu widzenia obserwatora, o tyle ma podstawowe znaczenie w ocenie tej intencji dokonywanej z perspektywy samego bohatera ($F(1,152) = 32,07; p < 0,001$). Innymi słowy, osoby badane, które przyjęły perspektywę bohatera wiadomości, bardziej pozytywnie oceniały intencję jego zachowania wtedy, gdy wcześniej ustosunkowywali się do niej z własnego punktu widzenia, niż w sytuacji, gdy najpierw oceniali intencję bohatera z jego punktu widzenia, a później z własnego. Wynik ten powtórzył się we wszystkich grupach niezależnie od rodzaju wiadomości torującej. Wygląda na to, że ocena intencji czyjegoś zachowania, dokonywana z jego punktu widzenia, jest ściśle uzależniona od tego, czy była poprzedzona oceną z naszej perspektywy, czy nie była.

5. Włączenie do analizy wariancji zmiennej kolejności zadawania pytania dotyczącego intencji w znacznym stopniu zmniejszyło wariancje wewnątrzgrupowe i zdecydowanie podwyższyło zasygnalizowany w punkcie 3 statystyczny poziom istotności interakcji z $p < 0,013$ do $p < 0,007$.

6. Płeć osób badanych okazała się kluczowym czynnikiem, który pozwolił na pozytywne zweryfikowanie hipotezy H1, choć z zastrzeżeniem, że odnosi się ona tylko do grupy mężczyzn. Wprowadzenie tej zmiennej do analiz wariancji ujawniło statystycznie istotne interakcje między zmienną „znak intencji bohatera wiadomości torującej” a zmienną „związek semantyczny między wiadomością torującą i testową” w zakresie oceny intencji bohatera wiadomości, dokonanej zarówno z perspektywy obserwatora ($F(1,152) = 6,72; p < 0,010$), jak i z punktu widzenia samego bohatera ($F(1,152) = 5,39; p < 0,022$). Na rys. 6 zilustrowano efekt interakcji dotyczący sytuacji oceny intencji bohatera wiadomości testowej z perspektywy obserwatora. Niemal identyczny wykres ilustruje sytuację oceny intencji bohatera wiadomości testowej z jego punktu widzenia. Niezależne analizy wariancji dla grupy kobiet i mężczyzn uwybraziły jeszcze bardziej wpływ płci na zjawisko asymilacji i kontrastu w ocenie intencji. O ile w grupie kobiet nie stwierdzono żadnych statystycznie istotnych różnic, o tyle w grupie mężczyzn interakcje zmiennych dla obu perspektyw oceny intencji bohatera wiadomości testowej ujawniły się

jeszcze bardziej (perspektywa obserwatora: $F(1,73) = 7,09; p < 0,009$; perspektywa bohatera: $F(1,73) = 13,21; p < 0,001$).

Rys. 6. Interakcja zmiennych: znak intencji bohatera wiadomości torującej oraz związek semantyczny między wiadomością torującą i testową w odniesieniu do oceny intencji bohatera wiadomości testowej z perspektywy obserwatora

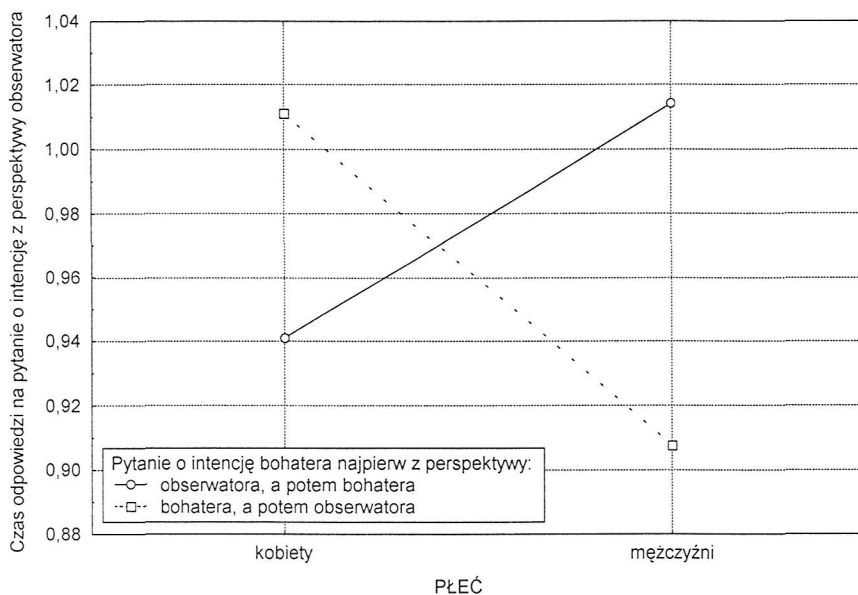
Tab. 3. Wyniki testu *t* Studenta i poziomy istotności różnic między grupami mężczyzn

Ocena intencji z perspektywy	Różnice między grupami	<i>t</i> (44)	<i>p</i> <
Obserwatora	A i B	2,18	0,035
	C i D	-1,67	0,106
Bohatera	A i B	2,97	0,005
	C i D	-2,24	0,033

7. Choć płęć (z pominięciem innych zmiennych) nie różnicowała ocen intencji bohatera wiadomości testowej na poziomie efektów głównych, to w odniesieniu do jednej z wiadomości torujących wystąpiło interesujące zjawisko. Wiadomość ta dotyczyła mężczyzny, który zdesperowany brakiem rezultatów poszukiwania przez policję zabójcy swojej córki, na własną rękę rozpoczął akcję rozwieszania listów gończych. Ponieważ polskie prawo zabrania podejmowania tego typu działalności, człowiek ów stanął przed sądem. Mężczyźni, którzy obejrzel najpierw tę wiadomość, a następnie wiadomość testową, zdecydowanie bardziej pozytywnie ocenili intencje jej bohatera niż kobiety, biorąc pod uwagę

zarówno swój punkt widzenia ($t(38) = -3,09; p < 0,004$), jak i perspektywę bohatera ($t(38) = -2,87; p < 0,007$).

8. Chociaż kolejność zadawania pytań o intencję z dwóch różnych perspektyw, a także płeć znacząco wpłynęły na ocenę intencji bohatera wiadomości testowej, to między tymi zmiennymi nie zachodzi statystycznie istotna interakcja. Biorąc jednak pod uwagę czas potrzebny osobom badanym na udzielanie odpowiedzi na pytanie o intencję bohatera wiadomości testowej z punktu widzenia obserwatora, stwierdzono taką interakcję ($F(1,156) = 6,96; p < 0,009$). Jeżeli zadaniem osoby badanej było najpierw ustosunkowanie się do intencji bohatera wiadomości testowej z własnej perspektywy, a później z punktu widzenia bohatera, to kobiety znacznie szybciej dokonywały takiej oceny niż mężczyźni. Ale gdy ocena intencji z własnego punktu widzenia była poprzedzona próbą przyjęcia perspektywy bohatera, wówczas to mężczyźni mieli już znacznie mniej wątpliwości co do intencji jego działania niż kobiety (zob. rys. 7).

Rys. 7. Wykres interakcji płci osób badanych i kolejności zadawania pytań o intencję bohatera wiadomości testowej z dwóch różnych perspektyw (obserwatora i bohatera) w odniesieniu do czasu udzielania odpowiedzi na pytanie o intencję bohatera wiadomości testowej z perspektywy obserwatora

9. Nie występuje żaden statystycznie istotny związek między wiekiem osób badanych a oceną intencji bohatera wiadomości testowej.

10. Zgodnie z hipotezą H3 oczekiwano, że ocena intencji bohatera wiadomości testowej będzie wymagała mniej czasu, jeśli poprzedzająca

ją wiadomość będzie z nią związana semantycznie, oraz więcej czasu, gdy wiadomość torująca nie będzie należała do tej samej kategorii co wiadomość eksperymentalna. Na podstawie wyników analizy wariancji nie stwierdzono statystycznie istotnego związku między podobieństwem semantycznym wiadomości torującej i testowej a czasem udzielania odpowiedzi na pytanie o intencję bohatera wiadomości testowej. Tym samym należy przyjąć, że hipoteza H3 nie potwierdziła się.

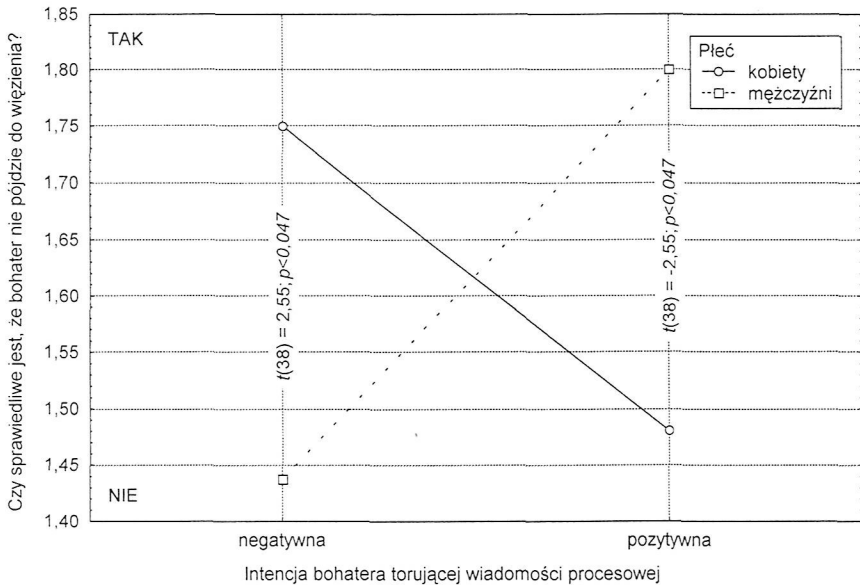
7.4. Wpływ intencji bohaterów wiadomości torujących na ocenę sprawiedliwości wyroku ogłoszonego wobec bohatera wiadomości testowej

Zgodnie z hipotezą H4 oczekiwano, że obejrzenie torującej wiadomości procesowej (czyli semantycznie zgodnej z wiadomością testową) z negatywnym bohaterem spowoduje bardziej radykalną (negatywną) postawę wobec wyroku sądowego wydanego na bohatera wiadomości testowej (grupa pierwsza) niż obejrzenie wiadomości procesowej, której bohaterem będzie osoba o pozytywnych intencjach (grupa druga). Innymi słowy, spodziewano się, że badani należący do pierwszej grupy w większym stopniu zgodzą się z wyrokiem sądowym co do tego, że oskarżony bohater wiadomości testowej jest winny, i w większym stopniu uznają za niesprawiedliwy wyrok zwalniający go z odbycia kary niż badani należący do drugiej grupy. W rezultacie przeprowadzonych analiz statystycznych stwierdzono, że:

1. Biorąc pod uwagę wyniki wszystkich osób badanych, nie ma istotnych różnic między oceną sprawiedliwości wyroku (zarówno w aspekcie winy, jak i kary) niezależnie od tego, czy badani oglądali torującą wiadomość procesową z bohaterem pozytywnym, czy negatywnym (na tym poziomie analizy wynik potwierdza oceny sędziów kompetentnych, ale jest niezgodny z przewidywaniami wynikającymi z hipotezy H4).

2. Uwzględnienie podziału osób badanych na płeć po raz kolejny ujawniło bardzo interesujące zależności. W odpowiedzi na pytanie o sprawiedliwość uznania przez sąd winy bohatera wiadomości testowej kobiety nie różniły się od siebie niezależnie od tego, czy bohaterem obejrzonej przez nie wiadomości torującej była osoba o pozytywnych, czy o negatywnych intencjach. Z kolei w grupie mężczyzn zaznaczyła się wprawdzie statystycznie nieistotna, ale wyraźna tendencja, zgodna z przewidywaniami zawartymi w hipotezie H4. Po obejrzeniu torującej wiadomości z negatywnym bohaterem mężczyźni w większym stopniu poparli wyrok sądu uznający winę bohatera wiadomości testowej niż mężczyźni, którzy obejrzeliby wiadomość torującą z bohaterem pozytywnym ($t(29) = 1,30; p < 0,205$). Różnice między kobietami i mężczyznami w ocenie sprawiedliwości wyroku sądu ujawniły się zwłaszcza w odnie-

sieniu do pytania dotyczącego kary ($F(1,76) = 8,44; p < 0,005$; zob. rys. 8). Mężczyźni, zgodnie z oczekiwaniami wyrażonymi w hipotezie H4, przyjęli znacznie bardziej radykalną, negatywną postawę wobec zwolnienia bohatera wiadomości testowej z odbywania kary więzienia wtedy, gdy tę wiadomość poprzedzał news z negatywnym bohaterem, niż wtedy, gdy bohaterem wiadomości torującej była osoba o pozytywnych intencjach. Z kolei w grupie kobiet wystąpiło zjawisko odwrotne: te kobiety, które obejrzały wiadomość torującą z negatywnym bohaterem, w znacznie większym stopniu uznały za sprawiedliwe zwolnienie bohatera wiadomości torującej z odbywania kary więzienia niż te, które wcześniej obejrzały wiadomość z bohaterem pozytywnym. Różnice między kobietami i mężczyznami w obu przypadkach wiadomości torujących okazały się statystycznie istotne (negatywna intencja bohatera wiadomości torującej: $t(38) = 2,55; p < 0,047$; pozytywna intencja bohatera wiadomości torującej: $t(38) = -2,55; p < 0,047$).

Rys. 8. Interakcja między płcią osób badanych i intencją bohatera wiadomości torującej semantycznie zgodnej z wiadomością testową w odniesieniu do odpowiedzi na pytanie o sprawiedliwość tej części wyroku sądu, która głosiła, że bohater wiadomości testowej nie pójdzie do więzienia

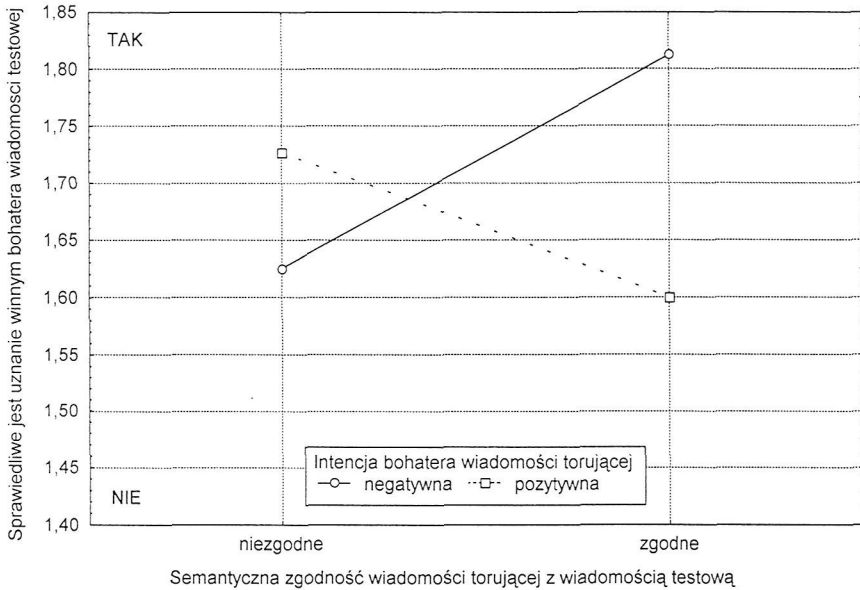
Zgodnie z hipotezą H5 oczekiwano, że brak semantycznej zgodności między wiadomością torującą i testową wywoła efekt kontrastu, wyrażający się bardziej radykalną (negatywną) postawą wobec wyroku sądowego wydanego na bohatera wiadomości testowej w grupie osób, które obejrzały wiadomość z pozytywnym bohaterem niż z bohaterem negatywnym.

3. Nie ma statystycznie istotnych różnic (w odpowiedzi na pytanie dotyczące sprawiedliwości uznania winnym bohatera wiadomości testowej) między osobami, które oglądały wiadomości torujące zarówno z bohaterami o negatywnych, jak i o pozytywnych intencjach. Na pytanie o ocenę sprawiedliwości wyroku sądowego w aspekcie kary osoby badane odpowiedziały zgodnie z przewidywaniami zawartymi w hipotezie H5. Ci badani, którzy obejrżeli wiadomość torującą z bohaterem o pozytywnych intencjach, mieli większe przekonanie, że zwolnienie z kary więzienia nie jest sprawiedliwe, niż ci, którzy obejrżeli wiadomość torującą z bohaterem negatywnym ($t(78) = 2,40; p < 0,019$).

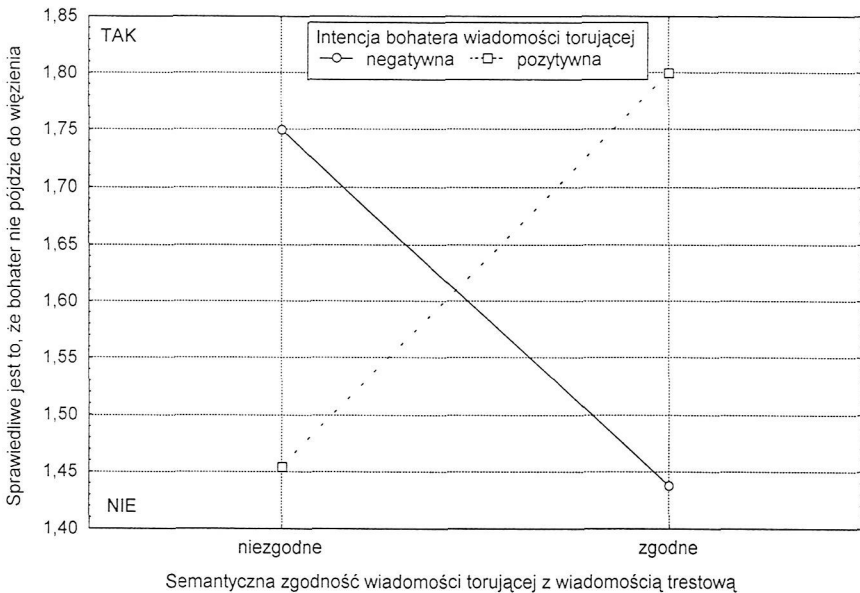
4. Płeć nie jest czynnikiem różnicującym osoby badane ze względu na ocenę sprawiedliwości wyroku w sytuacji, gdy wiadomość testowa była torowana wiadomościami semantycznie z nią niezgodnymi. Nie ma również żadnych statystycznie istotnych różnic w zakresie czasów udzielania odpowiedzi na pytania dotyczące oceny sprawiedliwości wyroku.

Podsumowując analizy oceny sprawiedliwości wyroku sprawdzono, w jakim zakresie płeć modyfikuje te oceny, z uwzględnieniem zarówno poziomu zgodności semantycznej wiadomości torującej i testowej, jak i znaku intencji bohaterów wiadomości torujących. W odniesieniu do obu pytań stwierdzono stałe prawidłowości ujawniające wyraźne różnice międzypłciowe w badanym zakresie. Okazało się, że mężczyźni są nieco bardziej radykalni i w większym stopniu poparli wyrok sądu uznający za winnego bohatera wiadomości testowej po obejrzeniu wiadomości niezgodnej semantycznie z wiadomością testową, której bohater miał pozytywne intencje, oraz zgodnej z wiadomością testową, z bohaterem o negatywnych intencjach ($F(1,73) = 2,09; p < 0,153$; zob. rys. 9). Obydwie tendencje potwierdzają przewidywania zawarte w hipotezach H4 i H5. Natomiast kobiety, które odpowiadały na to samo pytanie, niezależnie od znaku intencji bohatera wiadomości torującej bardziej zgadzały się z wyrokiem sądu po obejrzeniu wiadomości torującej, która była semantycznie zgodna z wiadomością testową ($t(81) = -3,24; p < 0,002$). W ocenie sprawiedliwości wyroku kobiety kierowały się więc głównie podobieństwem wiadomości torującej do testowej, natomiast mężczyźni brali pod uwagę zarówno zgodność semantyczną wiadomości, jak i znak intencji bohatera wiadomości poprzedzającej.

Zachowanie mężczyzn jest jeszcze bardziej zdecydowane w odniesieniu do oceny sprawiedliwości wyroku w aspekcie kary. Bardziej radykalni i uznający za niesprawiedliwe to, że bohater wiadomości testowej nie pójdzie do więzienia, byli ci, którzy obejrżeli wiadomość niezgodną semantycznie z wiadomością testową, której bohater miał pozytywne intencje, oraz ci, którzy obejrżeli wiadomość torującą zgodną z wiadomością testową, ale z bohaterem o negatywnych intencjach ($F(1,73) = 8,97; p < 0,004$; zob. rys. 10). Te wyniki także potwierdzają przewidywania zawarte w hipotezach H4 i H5. W odniesieniu do tego pytania kobiety

Rys. 9. Interakcja zmiennych: znak intencji bohatera wiadomości torującej oraz związek semantyczny między wiadomością torującą i testową w odniesieniu do oceny sprawiedliwości wyroku uznającego bohatera wiadomości testowej winnym zarzucanego mu czynu przestępczego w grupie mężczyzn

Rys. 10. Interakcja zmiennych: znak intencji bohatera wiadomości torującej oraz związek semantyczny między wiadomością torującą i testową w odniesieniu do oceny sprawiedliwości wyroku zwalnającego bohatera wiadomości testowej z kary więzienia w grupie mężczyzn

również okazały się konsekwentne w tym sensie, że oceniając sprawiedliwość wyroku, wzięły pod uwagę tylko jedną zmienną – znak intencji bohatera wiadomości torującej. Z wyrokiem sądu zwalniającym winnego bohatera z kary więzienia w znacznie mniejszym stopniu zgodziły się te kobiety, które wcześniej obejrzały wiadomości z negatywnym bohaterem ($t(81) = 2,34; p < 0,022$).

8. Dyskusja wyników

Celem badań prezentowanych w niniejszym artykule było wyjaśnienie niektórych zjawisk stwierdzonych w eksperymentach dotyczących torowania intencji bohaterów wiadomości telewizyjnych, przeprowadzonych przez Szalkowską i Francuza (s. 165-191 w niniejszej książce). Wychodząc z teoretycznych przesłanek zaczerpniętych z obszaru badań nad procesami automatycznymi (m.in. Bargh 1999) oraz koncepcji rozprzestrzeniającej się aktywizacji pobudzenia (Collins, Loftus 1975), sformułowano pięć hipotez badawczych, z których część została potwierdzona. W stosunku do metody zaprojektowanej przez Szalkowską i Francuza przeprowadzono także korektę materiału badawczego oraz procedury pomiaru zmiennych zależnych. Zmiany te pozytywnie wpłynęły na jakość uzyskanych wyników.

Niewątpliwie ważnym osiągnięciem naszych badań jest jednoznaczne potwierdzenie przypuszczenia, zgodnie z którym rodzaje intencji bohaterów kolejnych narracji wpływają na siebie w sposób systematyczny. Proces ten zachodzi w warunkach ograniczonej świadomości ocen intencji bohaterów opowiadań poprzedzających. Jednocześnie uzyskane wyniki potwierdzają, jak wielką wagę przywiązujemy do oceny intencji zachowań innych ludzi, może właśnie dlatego, że czynimy to nieświadomie.

W sposób nie budzący zastrzeżeń potwierdzono przewidywania wynikające z hipotezy H2. Zgodnie z tą hipotezą oczekiwano, że jeżeli wiadomość torująca nie jest semantycznie związana z wiadomością testową, to ocena intencji bohatera wiadomości testowej będzie bardziej negatywna wtedy, gdy bohater wiadomości torującej kieruje się pozytywną intencją, zaś bardziej pozytywna, jeżeli bohater wiadomości torującej ma negatywną intencję. Opierając się na wynikach badań eksperymentalnych dotyczących prostych sytuacji percepcyjnych (por. np. Godlewska, Ohme 1997; Kobylińska 2001) oraz założeń klasycznego modelu sieci semantycznej przyjęto, że brak podobieństwa między dwiema następującymi po sobie historiami wywoła efekt kontrastu. Jakkolwiek przypuszczenia te okazały się trafne, to eksperyment nie rozstrzygnął, które z wymienionych przez Kobylińską (2001) kryteriów wystąpienia zjawiska kontrastu należy w tej sytuacji uznać za najważniejsze.

Ta wątpliwość wynika z trzech powodów. Po pierwsze, gdyby czynnikiem decydującym o efekcie kontrastu było uruchomienie procesów analitycznego przetwarzania informacji w następstwie aktywizacji różnych części sieci semantycznej (co przyjęto za punkt wyjścia do sformułowania hipotez), to należałoby się spodziewać równie wyraźnego efektu asymilacji w następstwie torowania wiadomościami należącymi do tej samej kategorii co wiadomość testowa. Efekt taki rzeczywiście uzyskano, ale tylko w grupie mężczyzn (częściowo więc potwierdzona została hipoteza H1). I to właśnie jest źródłem drugiej wątpliwości. Nie są bowiem nam znane żadne wyniki badań, które wskazywałyby na ograniczenia teorii rozprzestrzeniającej się aktywizacji pobudzenia Collinsa i Loftusa (1975) tylko do grupy mężczyzn. Jest raczej tak, że w proces torowania intencji bohaterów następujących po sobie historii są zaangażowane jakieś mechanizmy korekcyjne specyficzne dla płci. Być może ich funkcjonowanie ma związek z odmiennym przetwarzaniem informacji afektywnych przez kobiety i mężczyzn (zob. np. Goleman 1997; Jessel, Moir 2000). Nie jest w końcu wielkim odkryciem konstatacja, że wiele problemów komunikacyjnych między kobietami i mężczyznami ma swoje źródło w odmiennym „odczytywaniu” wzajemnych intencji. Jednak – w kontekście problematyki procesów automatycznych i torowania intencji – uzyskany wynik stanowi interesującą inspirację do dalszych poszukiwań badawczych.

Trzecia wątpliwość dotycząca kryteriów powstania efektu kontrastu w prezentowanych badaniach wiąże się z niepotwierdzonymi przewidywaniami zawartymi w hipotezie H3. Wychodząc z założeń modelu sieci semantycznej oczekiwano, że ocena intencji bohatera wiadomości testowej będzie wymagała mniej czasu, jeśli poprzedzająca ją wiadomość będzie z nią związana semantycznie, oraz więcej czasu, gdy wiadomość torująca nie będzie należała do tej samej kategorii co wiadomość eksperymentalna. Przewidywanie to, choć wynikało z modelu w sposób logiczny, nie zostało potwierdzone. Czasy ocen intencji okazały się takie same niezależnie od tego, czy badane wiadomości należały do tej samej kategorii, czy nie należały.

Podsumowując zakres weryfikacji trzech pierwszych hipotez, należy raczej odrzucić teoretyczną podstawę modelu rozprzestrzeniającej się aktywizacji pobudzenia w odniesieniu do tak złożonych bodźców, jakimi są narracje, a zwłaszcza intencje ich bohaterów. Wyniki wskazują raczej na teoretyczny obszar eksperymentalnej psychologii społecznej i psychologii różnic indywidualnych.

Nie mniej interesujące okazały się również wyniki eksperymentu w odniesieniu do przewidywań zawartych w hipotezach H4 i H5. Zgodnie z hipotezą H4 oczekiwano, że osoby badane, które obejrzą procesową wiadomość torującą z negatywnym bohaterem, będą w większym stopniu zgadzały się z wyrokiem sądowym uznającym bohatera wiadomości

testowej za winnego zarzucanego mu czynu oraz w mniejszym stopniu będą zgadzały się z wyrokiem sądowym zwalniającym go z kary niż badani w pozostałych grupach. Jeżeli wiadomość poprzedzająca nie będzie należała do tej samej kategorii co wiadomość testowa, to analogicznych reakcji oczekiwano od osób, które oglądały wiadomość z pozytywnym bohaterem (hipoteza H5). I tym razem stwierdzono, że obie hipotezy potwierdziły się, ale tylko w odniesieniu do mężczyzn. Kobiety, w odróżnieniu od mężczyzn, przejawiały znacznie silniejszą tendencję do przeciwstawiania ocen intencji bohaterów wiadomości poprzedzających z ocenami wyroku wydanego wobec bohatera wiadomości testowej zwłaszcza w odniesieniu do wymierzonej mu kary, a właściwie jej braku.

Ponieważ w badaniach Szalkowskiej i Francuza został potwierdzony wyraźny efekt kontrastu w ocenie sprawiedliwości wyroku w następstwie torowania wiadomością z pozytywnym bohaterem, należy przypuszczać, że wynik ten jest raczej rezultatem oceny sprawiedliwości kary wymierzonej oskarżonemu niż jego winy. Warto również zwrócić uwagę na to, że w kontekście wykazanego w niniejszych badaniach wpływu płci osób badanych na oceny intencji bohaterów oraz sprawiedliwości wyroku wzrost radykalizacji poglądów na temat wyroku, stwierdzony w eksperymentach Szalkowskiej i Francuza, mógł być w znacznym stopniu związany ze znaczną przewagą kobiet biorących udział w tych badaniach w stosunku do liczby mężczyzn (3:1).

Jakkolwiek nie wszystkie przypuszczenia zawarte w weryfikowanych hipotezach się potwierdziły, to należy uznać, że zgromadzone dane z jednej strony pozwoliły na zadowalające wyjaśnienie niektórych efektów stwierdzonych w badaniach Szalkowskiej i Francuza, a z drugiej – zrodziły nowe pytania i wyznaczyły interesującą perspektywę badawczą. Komunikacja i rozumienie intencji ludzkich zachowań nadal pozostają nieznane, choć wiele wskazuje na to, że trop wyznaczony przez zaprezentowaną formę badań jest coraz bardziej obiecujący i heurystycznie płodny.

Bibliografia

- Bargh J. A. (1999). Automatyzmy dnia powszedniego. *Czasopismo Psychologiczne*, 5, 3, 209-256.
- Collins A. M., Loftus E. F. (1975). A spreading activation theory of semantic memory. *Psychological Review*, 82, 407-428.
- Damasio A. R. (1999). *Błąd Kartezjusza. Emocje, rozum i ludzki mózg*. Poznań: Dom Wydawniczy „Rebis”.
- Francuz P. (2002). *Rozumienie przekazu telewizyjnego. Psychologiczne badania telewizyjnych programów informacyjnych*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Godlewska M., Ohme K. R. (1997). Odmienne efekty wpływu rozproszonego afektu: zjawisko asymilacji i kontrastu. *Studia Psychologiczne*, 37, 43-58.
- Goleman D. (1997). *Inteligencja emocjonalna*. Poznań: Media Rodzina.

- Greenwald A. G., Banaji M. R. (1995). Utajone poznanie społeczne: postawy, wartościowanie siebie i stereotypy. *Przegląd Psychologiczny*, 38, 11-63.
- Haney C., Manziolati J. (2001). Kryminologia telewizyjna: medialne miraże realiów wymiaru sprawiedliwości. W: E. Aronson (red.), *Człowiek istota społeczna. Wybór tekstów* (s. 164-177). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jarymowicz M. (red.) (2001). *Pomiędzy afektem a intelektem. Poszukiwania empiryczne*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Jarymowicz M., Ohme R. K. (red.) (2002). *Natura automatyzmów. Dyskusje*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN-SWPS.
- Jessel D., Moir A. (2000). *Płeć mózgu. O prawdziwej różnicy między mężczyzną a kobietą*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kobylińska D. (2001). *Czas ekspozycji utajonych bodźców poprzedzających a efekt asymilacji lub kontrastu w ocenianiu bodźca docelowego. Pomiędzy afektem a intelektem. Poszukiwania empiryczne*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- LeDoux J. (2000). *Mózg emocjonalny. Tajemnicze podstawy życia emocjonalnego*. Poznań: Media Rodzina.
- Maison D. (1997). Wpływ utajonych sygnałów afektywnych na formułowanie ocen. *Studia Psychologiczne*, 35, 1, 41-56.
- Murphy S. T., Zajonc R. B. (1994). Afekt, poznanie i świadomość: rola afektywnych bodźców poprzedzających eksponowanych w warunkach optymalnych i suboptymalnych. *Przegląd Psychologiczny*, 3, 261-229.
- Ohme R. K., Jarymowicz M., Reykowski J. (red.) (2001). *Automatyzmy w procesach przetwarzania informacji*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN-SWPS.
- Rutkowska D. (2003). Wpływ uprzedniej aktywacji automatycznego vs refleksyjnego systemu wartościowania na operowanie pojęciami aksjologicznymi u osób o różnym stopniu ich ukształtowania. *Przegląd Psychologiczny*, 46, 161-177.